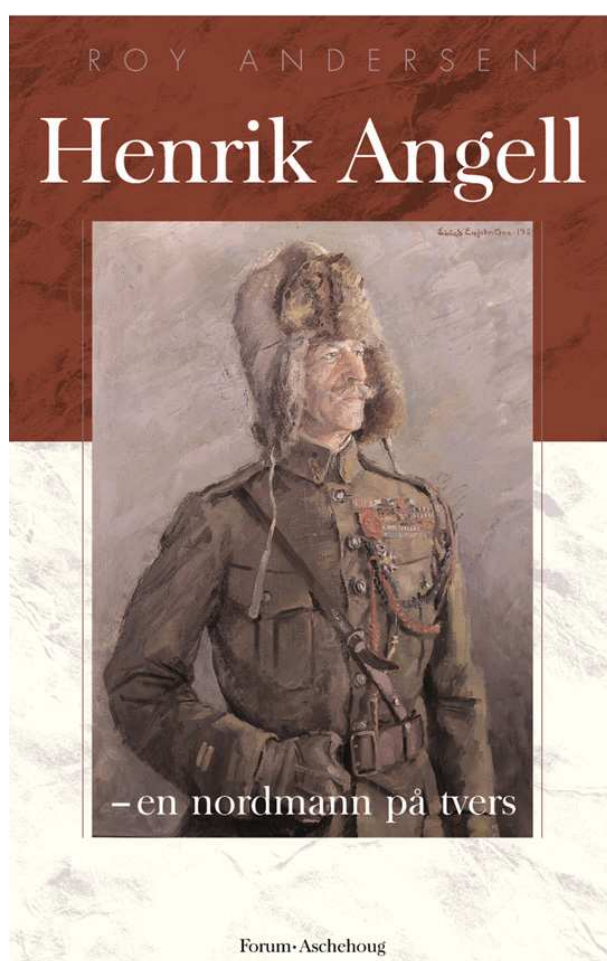

**Foredrag i Oslo Militære Samfund
5. februar 2001**

Ved

Roy Andersen

HENRIK ANGELL – EN OFFISER PÅ TVERS

Den 24. juni 1918 var regjeringen samlet til statsråd. På sakskartet var blant annet en redegjørelse fra forsvarsminister Holtfodt om sjefen for Vestre Akershus regiment nr. II, oberst Henrik August Angell. Som regjeringsmedlemmene kjente til, var oberst Angell i Frankrike etter invitasjon fra den franske krigsministeren for å studere et fransk infanteriregiment på Vestfronten. Forsvarsministeren hadde i sin tid skrevet og takket til sin franske kollega for invitasjonen og opplyst at obersten ville bli gitt et militært statsstipend. I utgangspunktet var forsvarsledelsen forsiktig med å gi offiserer tillatelse til å reise til fronten. En ting var at de trengtes her til nøytralitetsvakt. En annet og viktigere moment var å overholde selve nøytraliteten. Alt Norge foretok seg ble fulgt med argusøyne i Berlin. En favorisering av briter og franskmenn kunne gi tyskerne det påskuddet de trengte for å rette sine kanoner mot Norge.

For å forhindre dette var det satt strenge krav til hva som var tillatt og ikke. Blant annet var det forbud for norske offiserer å delta på noen av de krigførende parters side. Det var lov å studere krigen. Mange norske offiserer hadde gjennom krigsårene besøkt fronten med det formålet. Det var også for dette som lå til grunn for oberst Angells stipend og permisjon.

Men for en uke siden hadde han mottatt en rapport fra den norske militærattacheen i Paris, kommandant Sverre, om at oberst Angell hadde vervet seg til den franske Fremmedlegionen. Han kunne videre fortelle at dette ikke var noen impulsiv handling, men resultat av en grundig forberedt plan. Angell hadde blant annet gjennomført et offiserskurs ved den franske krigsskolen St Cyr, noe som ikke kunne ha andre hensikter enn å gå inn i den franske armeen. Obersten hadde med dette ikke bare brutt forbudet mot gå aktivt inn i krigen, han hadde også ført forsvarsledelsen og regjeringen bak lyset, ved å unnlate å opplyse at målet med permisjonen var å bli fransk leiesoldat.

Forsvarsministerens oppfatning av saken var klar, til tross for den innsats oberst Angell hadde gjort for den norske armeen, kunne han ikke innstille på annet enn at obersten fikk avskjed i nåde. Resten av regjeringen sluttet seg til det. Dermed var en av de mest strålende og fargerike karrierer i det norske forsvaret over. Oberst Angells navn var strøket av de militære ruller.

Noen har påstått at om Angell ikke hadde tatt denne dramatiske beslutningen i 1918, hadde han blitt forfremmet til general og at han til og med kunne endt opp som ny norsk forsvarssjef. Det har ikke jeg noen forutsetninger for å mene noe om. Men det er ikke tvil om at han var en av de mest talentfulle og profilerte offiserer i sin samtid. På det tidspunktet han tok beslutningen om å dra til Frankrike, bekledde han dessuten det prestisjetunge vervet å være formann i denne forening.

Hva kunne få en 57 år gammel oberst, med kone og barn å forsørge, med utsikter til å bli general og om ikke mange år trekke seg tilbake med solid pensjon, til å brenne alle broer og verve seg som leiesoldat for Frankrike i det 1. verdenskrig gikk mot sin avslutning?

Dette dramatiske og på mange måter ubegripelige valget, var en av årsakene til at jeg satte meg ned for å skrive livshistorien om denne mannen. Det var flere årsaker også, for Henrik Angell var en mann med mange jern i ilden og en mann full av paradokser.

- Hans innsats for skisporten kan ikke overdrives. Ved siden av Fridtjof Nansen var han den som har gjort mest for å gjøre skiidretten til vår nasjonale idrett. Han var også det første norske medlemmet av den internasjonale olympiske komite.
- Hans innsats for målsaken var ikke mindre. Han var en av frontfigurene til Noregs Ungdomslag i kampen mot Bjørnstjerne Bjørnson, Fridtjof Nansen og Riksmålbevegelsen.
- Hans var en dyktig tegner og en god forfatter. Samt utstyrt med en god porsjon eventyrlyst.

Det vil bli for langt å dvele ved alt dette her. Jeg skal derfor konsentrere meg mest om hans innsats for forsvaret og forsvarssaken og gjennom dette forsøke å gi et svar på hva som kunne få ham til å ta det dramatiske valget i 1918.

Han var født i Luster i Sogn, i 1861. Moren var datter av stedets prest, Hans Bonnevie. Og allerede her ligger en av forklaringen på det valget Henrik Angell tok 57 år senere.

Bonnevie-slekten var opprinnelig fransk. Utvandret fra Antibes på slutten av 1600-tallet. Men båndene til Frankrike og slekten var godt bevart. I Angells familiealbum er det en rekke bilder av franske slektninger med bildeunderskrifter som *Donnald Bonnevie, falt ved Orleans 1870*, altså i et av de slagene under Den fransk-tyske krig. En kan si at Henrik Angell fikk kjærligheten til Frankrike inn med morsmelken.

Og hatet til Tyskland. Det skyldtes ikke bare hva landet hadde påført Frankrike av lidelser under krigen 1870-71. Det skyldtes også en annen forbindelse mellom slekt og historie. Farslekta, Angell, var også av utenlandsk opprinnelse, fra Angelen utenfor Flensburg i daværende dansk Slesvig. Dette området ble erobret av tyskerne under krigen i 1864-65.

Disse to krigene som begge skjedde i hans barndom, kom til å bli bestemmende for hans verdensanskuelse. Frankrike var forbildet, hans andre fedreland. Danmark var det tredje. På motsatt side sto Tyskland som ondskapens imperium.

Faren var offiser, og kompanisjef i Luster fram til 1870 da familien flyttet til Bergen. De ni barneårene i Luster kom likevel å sette et sterkt preg på Henrik Angell resten av livet. Det var ikke bare de internasjonale anskuelsene som kom på plass her, også de nasjonale fant sin form. Her ble respekten for fjellbønder og småkårsfolk lagt, her ble kjærligheten til naturen lagt, her ble interessen for norsk malerkunst lagt. Og interessen for norsk historie, alt det som skulle gjøre ham til en radikal nasjonalist.

Beslutningen om å bli offiser, ble tatt tidlig. Allerede som 16-åring han ble tatt opp ved krigsskolen i Kristiania, og utmerket seg raskt som en kadett i særklasse. I 1886 avsluttet han Den Militære Høgskole som beste elev, med rangeringsnummer 1 til Generalstabten.

Han utmerket seg også på et annet område, nemlig som skiløper. Under julepermisjon to år tidligere hadde han gått på ski fra Bergen tilbake til Kristiania. Dette hadde han skrevet en artikkel om i Morgenbladet, noe som ga ham status som den første norske høyfjellskiløper. Kort tid etter trykket Aftenposten en artikkel med en nesten likelydende tittel. Den var skrevet av en annen ung mann, Fridtjof Nansen. Tilfeldighetenes spill ville det altså slik at to menn, som begge skulle knytte sine skjebner uløselig fast til skiene, med få dages mellomrom, spente de på seg for å krysse Hardangervidda. Men mens Nansens tur senere skulle få status som ouverturen til de polare skiekspedisjonene, skulle sporene etter Angells tur blåse igjen.

Han var tilsynelatende en suksessfull ung offiser med alle muligheter foran seg. Men bak det frisksportaktige ytre, slet han med tvil og religiøse grublerier. For det første tvilte han på om han skulle fortsette offiserskarrieren, og om han i stedet skulle ofre seg for malerkunsten. På Høyskolen hadde han demonstrert talent for tegning. I karttegning var han i en klasse for seg. Ved siden av skolen hadde han tatt tegneundervisning, og skissebøkene han etterlot seg fra disse årene vitner om en nærmest febrilsk trang til å feste inntrykkene til papiret.

Offiser eller kunstner. Det høres nesten ut som en anatognisme. Men dette illustrerer noe av Henrik Angells sammensatte personlighet. Det var krefter som trakk i motsatte retninger.

Denne tvilen utløste en eksistensiell krise: Hva skulle han bruke livet sitt til, hva var mening med livet, og hva ville skje etter at det var slutt?

Som den værste straf er tvivl kastet ind i mit hjerte, ligegyldighed. Tvivl. tvivl, en forfærdelig ting. Man er aldrig mer glad», skriver han i dagboken.

Han var på søken etter noe mer enn en offiserskarriere. Noe som kunne fylle ham helt opp, som kunne gi livet mening. Han trengte en sak. En sak å ofre seg for, gjerne dø for. Dette var en søken som skulle forfølge ham resten av livet. I likhet med andre menn som hadde satt seg høye mål, og gjennomførte dem, skulle han aldri bli fornøyd med seg selv. Det var som om pliktfølelsen aldri kunne bli tilfredsstillt.

Uansett førte denne depresjonen til en av de mest originale og slitsomme botsøvelser som er foretatt i moderne tid. Han bestemte seg nemlig for å kjøpe seg en velociped og sykle på den tvers gjennom Europa til Middelhavet og tilbake igjen. Altså gjennom Sverige, Danmark, og Tyskland. Over Alpene, ned i Italia og videre til Frankrike og derfra og hjem igjen. På velociped, på vinteren, med gjørme, snø og holker. Han la ut fra Kristiania i oktober i surt høstvær. Og verre skulle det bli. Dagbokfortegnelsene er trøstesløs lesning: Det var kaldt, det regnet, sluddet og snødde, det blåste motvind hele veien. Han var våt, sliten og ensom. Men han ga ikke opp. Omsider, rett før jul ankom han sitt vinterkvarter i Nice. Men han har ikke ro til å være der og vente på våren. På nyåret tok han båten til Korsika, vandret over øya, tok båten videre til Nord-Afrika, la ut ørkenvandring gjennom Alger, før han vendte nesa nordover igjen, tok båten til Marseille, plukket opp velocipenden, trakk opp Rhonedalen til Paris, over til England og Newcastle og derfra tok båten til Bergen

Det er lett å trekke på smilebåndet eller riste hoderystende oppgitt over denne turen. Men turen viser andre sider ved Henrik Angell enn ungdommelig overmot. Den viser vilje til å gjennomføre mål han hadde satt seg, selv om de i utgangspunktet virket urealiserbare. Og den viser vilje til å gå annerledes og egne veier.

På spørsmål om turen så hadde gitt ham ro i sjelen, så er svaret nei. Han søkte riktignok og kom inn som aspirant i Generalstaben. Men da han hørte at Fridtjof Nansen hadde planer om å gå over Grønland og søkte etter norske skiløpere, lot han generalstabsplanene fare. Han meldte seg straks som frivillig deltaker. Ja han ikke bare meldte seg, han bønnfalte Nansen om å få være med. For endelig var det en sak som var verdt å ofre seg for:

«Jeg hilser Dem nok en gang og dobbelt tillykke med Deres så originale, så dritstige og så normand værige plan, Lad folk le, det er dog som regel kun de rædde, stuegrisene som ler, skrev han til Nansen, og stilte sine egne vilkår klart:

«Jeg tror nok, at livet er temmelig uvist at få beholde efter en slig tørn. For min egen part, så tilbyr jeg mit land, dem, det med glede. Engang må vi jo alle dø, og om man end ikke ubesindigt har lov til at haste didhen, så tror jeg dog, at Deres foretagende er noget værd at risikere.»

Denne underkastelsen holdt imidlertid ikke for Nansen. Han valgte et annet mannskap. Henrik Angell måtte finne en annen sak å dø for.

I mellomtiden fant han seg en hustru. Hun var dansk, av fransk adelsslekt og bar det eksotiske navnet Henriette Gerhardine de Serene de Acqueria. Hun var noen år eldre enn ham og sto i fare for å falle for aldersgrensen på det adelige ekteskapsmarkedet. Hun kunne derfor ikke si nei, selv om han kun var en simpel løytnant fra det Indre Sogn. Ekteskapet med Henrik Angell ble en sosial nedtur, som hun aldri kom over. Hun hadde danset ved hoffet og levd et liv i sus og dus på danske herregårder. Så kom hun til Norge, fikk ansvar for hus og hjem, noe hun aldri hadde hatt før, og en ektemann som aldri var hjemme. For la det være sagt med det samme. Henrik Angell var ingen familiens mann.

Han hadde viktigere saker å bruke tiden sin på: Enten på manøver, eller på landmålingsoppdrag i Finnmark som var hans store lidenskap,

Det ble et livslangt eksil. Hele livet lengte Gerda tilbake til Danmark. Men aldri så galt at det er godt for noe. Lengselen ga seg utslag i en omfattende brevveksling til kusinen Alexandra. Og fordi Alexandra var gift med den danske storgodseieren Hannibal Sehested som for en kort stund også var danske statsminister, er denne brevvekslingen tatt vare på i det danske Rigsarkivet. Og det må sies at uten disse brevene kunne ikke historien om Henrik Angell vært skrevet.

Skuffelsen over at Nansen nektet å ta ham med, slo ham ikke ut. Det var andre saker enn Grønlands erobring som var verdt å kjempe for. For eksempel gjenreisningen av det nasjonale forsvaret og kampen for Norges selvstendighet. Landet trengte taleføre menn til å vekke ungdommen til dåd og bekjempe de såkalte fredsvennene på Stortinget som blokkerte et hvert forsøk på å øke forsvarsbevilgningene .

Debatt om forsvarsbevilgninger var ikke noe særnorsk fenomen. Det sprang ut av den stemningen som Angell hadde registrert på sykkelturen gjennom Europa noen år tidligere: Europa var svanger med krig. Frankrike og Storbritannia fryktet den nye tyske keiserens stormaktsambisjoner, noe som resulterte i et formidabelt rustningskappløp, ikke minst i marinen. Behovet for panserskip ble en besettelse, en mani. Det spredte seg gjennom internasjonale tidsskrifter, smittet fra den ene admiralstaben til den andre, til regjeringer og parlamenter, fra land til land. Også til det fredelige Norge.

Spydspissen i denne agitasjonen var Norges Forsvarsforening. En av de viktigste oppgavene foreningen tok fatt på var å påpeke den elendige tilstanden som hersket i armeen og marinen.

Ifølge foreningen var det norske forsvaret en papirtiger; sterk på papiret, men uten krefter. Det måtte fylles og det i en tid da rustningskappløpet gjorde prisen for ikke å havne i bakleksa høyere og høyere.

Helt fra den så dagens lys i 1886 spilte Angell en sentral rolle i foreningen. Han var blant annet krumtappen i innsamlingskampanjen til et «Damenes krigsskip» som medlemmenes hustruer sto bak. Til sammen ble det samlet inn 600.000 kroner som gikk til innkjøp av torpedodivisjonsskipet Valkyrjen. Men først og fremst bemerket han seg som foredragsholder. Han hadde ordet i sin makt og kunne tenne forsamlinger på en måte som få andre. Man måtte ikke la seg skremme av de truende skyene over den europeiske himmelen, formante han. Heller ikke av beskrivelsene av krigens grusomhet. Krig var noe mer enn katastrofe. Den hadde også noe godt ved seg:

«Gjennem al den skjæmmende Vaabenlarm, gjennem al denne Nationernes Sorg og Ulykke skinner der dog et straalende Lyspunkt frem, og det er Fædrelandskjærligheden, den vækkes og egges», messet han.

Dette var propaganda av militaristisk merke, et ekko av krigshissernes agitasjonen på kontinentet. Men på ett område skilte Angells militarisme seg ut. Den hadde ingenting med stormaktsjåvinisme og imperialisme å gjøre. Og den var helt uten forbeundring for Tyskland. Tvert om så han på militarismen som et våpen til å bekjempe preusserne. Små land måtte væpne seg for ikke å lide samme skjebne som sønderjyder og alsacere. Foredragene hans var full av eksempler på preussernes ondskap. Og av franskmennenes patriotisme og heltemot. Angells militarisme var av fransk merke. Den hadde røtter tilbake til revolusjonen da jacobinerne mobiliserte massene til krigsinnsats for å slå ned adelens motangrep og spre revolusjonen ut over Europa. Den fransk-tyske krigen hadde vekket den jacobinske militarismen til live igjen, og siden hadde den ligget der som en murrende revansjisme i formuleringen: «alltid tenke på det, aldri tale om det».

Men Angell talte om det, og brukte det for det var verdt i sitt eget felttog for å vekke den norske forsvarsviljen av dvalen. Sammen med temaer fra Norges krigshistorie.

Men ungdommen trengte ikke bare historiske forbilder. De trengte også heroiske forbilder på folk som hadde slåss for sin frihet. Dette forbildet fant han på Balkan, i det lille kongeriket Montenegro. Her, i denne miniputtstaten, hadde folket holdt stand mot mektige naboer gjennom århundrer. Tyrkerne hadde forgjeves forsøkt å gjøre dem til vasaller slik de hadde gjort med de øvrige folkene på Balkan. Montenegrinerne hadde greid å forsvare seg takket være et ukuelig mot, fast disiplin og en grenseløs offervilje.

Et saadant folk ville og maatte jeg se, et folk hvor hver og en sætter fædrelandets ve og vel over sit eget, som aldrig forfærdes over sir ringe folketal mod de fiendlige overmægtige hærskarer, et folk, for hvem fædrelandets forsvar altid er en helig sag», skrev han senere i reiseskildringen *Gjennem Montenegro paa Ski*.

Han dro av sted i januar 1893. Med seg på turen tok han et par ski. For han hadde hørt at selv om landet lå langt til syd, så lå det høyt til fjells og under snø det meste av vinteren som i Norge. Det var kjærlighet og gjenkjennelse ved første blikk.

«Fjeldene, dalen, opstigningen til Montenegro og til dels folket selv mindede mig mangen gang om de inderste fjorddalene i Sogn.»

Men selv om landet minnet om Norge både i landskap og klima, var det en ting montenegrinerne ikke hadde lært seg. Det var å gå på ski. Da Henrik Angell spente skiene på og demonstrerte hvor lekende lett det var å ta seg fram oppå snøen, ble de helt fjetret. Ryktene løp raskt til hoffet, og kongen, prins Nikola I ba nordmannen starte skiundervisning i bakkene utenfor hovedstaden Cetinje.

På grunn av dette, er Henrik Angell noe så merkelig som nasjonalhelt i Montenegro fremdeles. Da jeg hørte om disse påstandene, må jeg innrømme at jeg ikke trodde noe særlig på dem. Men da jeg for to år siden tok kontakt med myndighetene i Montenegro for å høre om det var virkelig var sant, måtte jeg raskt revurdere oppfatningen. De svarte nemlig med å invitere meg ned slik at jeg kunne bese minnesmerkene over *kapetain Angell* selv og skrive ned historiene om ham som ennå levde på folkemunne. Jeg ble mottatt som en offisiell gjest med guider, tolk og privatsjåfør. Jeg spiste jeg lunsj med utenriksministeren, var på fjernsyn og radio og måtte holde foredrag om Angell. Og jeg beså minnesmerkene som fremdeles holdes i hevd ved flere alpinanlegg.

Da jeg var i Montenegro ble bedt om at boka måtte oversettes til serbokroatisk og utgis der. Dette er det konkrete planer om. Det er også planer om en egen Angell-utstilling i Montenegro som Skimuseet skal arrangere i samarbeid med Utenriksdepartementet.

Sterkt inspirert av møtet med fjellfolket på Balkan startet Angell sin store nasjonale vekkelseturne for forsvarssaken. Hensikten med Montenegro-foredragene var åpenbar: De skulle vekke den norske forsvarsviljen til live igjen. Som montenegrinerne var nordmennene et fjellfolk, og som den romantikkens ridder han var, mente Angell at fjellfolk var et hakk bedre enn folk i lavereliggende strøk. Nordmenn og montenegrinere var av samme støpning. Når montenegrinerne kunne kjempe, kunne nordmenn det også.

Bøkene og foredragene om Montenegro gjorde Henrik Angell landskjent. Der han kom gikk folk mann av huse for å høre hans historie om det tapre fjellfolket og andre temaer som kunne vekke den nasjonale stridslysten. Budskapet han reiste rundt med var ikke til å misforstå. Det var en flengende kritikk av den norske unnfalldenheten i forhold til Sverige og en oppfordring om å følge Montenegros eksempel. Fra Forsvarsforeningens talerstol framsto han som en militant, radikal, nasjonalist:

«*Min kjære Mand, ja han rejser igjen Kysten rundt og predikerer Oprør,*» skrev Gerda til sin kusine.

I dette vekkesarbeidet inngikk også opplysning og undervisning i skiløping. Få om noen har gjort en større innsats for å spre skiinteressen utover landet enn Henrik Angell. Jeg har spøkefullt sagt at om Fridtjof Nansen var skisportens Hellige Ånd som ville gjøre alle nordmenn til skidisipler, så var Henrik Angell skisportens Paulus. Takket være Angell kom skisporten på mote også utenfor byene. I kjølvannet etter foredragene hans blomstret det opp lokale skiklubber. Han har utvilsomt æren for at skidretten fikk taket på bygdeungdom. Ble deres arena så og si, der de kunne hevde seg. Det er en tradisjon som har holdt seg fram til i dag. Våre beste skiløpere har stort sett kommet fra bygdenorge. Sånn sett står de alle i gjeld til Henrik Angell.

Men det egentlige formålet hans med å farte rundt som skimisjonær var å skaffe landet gode soldater til det endelige oppgjøret med Sverige. Patriotismen og krigsromantikken hadde gjort ham til unionsmotstander. Det kom ikke av at han hadde så mye mot Sverige. Det han var ute etter, var en fiende som kunne «vække og egge Fædrelandskjærligheden». Det var gått for lang tid siden nordmenn hadde vært i krig. Ingenting kunne stimulere fedrelanskjærligheten mer enn en truende fiende. Den forløste det beste i mennesket: Viljen til å ofre det dyrebareste man eide, selve livet, for en større sak:

«*Man siger, at i krig kommer et folks daarligste egenskaber frem. Jeg tror ikke, at det er sandt. Jeg tror, at netop under krig kommer et folks bedste egenskaber frem, saasandt som fædrelandskjærlighed, offervillighed, selvforglemmelse og tapperhed kaldes gode egenskaber*», understreket han gang på gang.

.Å la være å slåss var den største synd:

«*Om vi lede Nederlagene uden en eneste djærv, mandig Daad,..da vilde vi bøie vor Nakke under Aaget og finde os i det, vi vilde have tabt Troen paa os selv, vi vilde ikke vove atter at ryste Aaget af, atter gribe til Vaaben, - vi saa jo sidst, hvorledes det gik, vilde vi sige.*»

Den fredelige unionsoppløsningen i 1905 kom som en skuffelse på ham. Nordmennene fikk ikke den krigen de sårt trengte. Men han ga ikke opp håpet om ufred. Europa var svanger med krig, Denne overbevisningen hadde blitt styrket i 1903 da han ble invitert til Frankrike for å være skiinstruktør for franske alpejegere i Briancon. Det var den første skiskolen på fransk snø overhode, og Angell kan dermed også regnes for en av grunnleggerne for skisporten også i Frankrike.

I mellomtiden fortsatte han sin militære karriere. I 1910 ble han forfremmet til major og overtok kommandoen over Tromsøy bataljon i Tromsø. Året etter kom en ny beordring og forfremmelse, han overtok kommandoen over Søndermør regiment i Molde og ble oberst. Han var da 49 år, og jeg har hørt, uten å få det bekreftet, at han til da var den første offiser under 50 år som fikk den tittelen.

Utviklingen i Europa gikk den vei Angell hadde spådd. Under Marokko-krisen sommeren 1911 holdt Tyskland og Frankrike på å barke sammen. Selv i fjerntliggende Molde fikk Angell føling med den. Den tyske marinen drev nemlig flåteøvelser i Vestlandsfjordene, til Angells store irritasjon. Han måtte sågar utbringe skål for den tyske flåteledelsen om bord på panserskipet Deutschland noe lokalpressens skadefrydd kunne berette. Angells anti-tyske holdninger var velkjent, og han hadde allerede pådratt seg offentlig oppmerksomhet for sin frittalenhet.

Denne frittalenheten begynte å skape en viss irritasjon også i forsvarsledelsen. Denne ble ikke mindre da Angell i 1912 søkte om permisjon for å dra til Balkan da Montenegro, Serbia, Bulgaria og Hellas gjort felles sak og angrepet tyrkerne på tre fronter i den 1. Balkan-krigen. Det var en krig Angell gjerne ville delta i sammen med sine venner montenegrinerne. Søknaden om stipend ble avslått, det samme ble søknadene om permisjon, selv om han trakk fram sine gode kontakter både i det montenegrinske og serbiske kongehuset. Men Angell visste råd. Han tok kontakt med Aftenposten og Berlingske Tidende i København og tilbød seg å dekke felttoget for avisene. Han ja begge steder, dermed var finansieringen i orden. Men permisjonstillatelsen gjensto. Den var det trolig hustruen Gerda som skaffet ham. I et brev skrevet etter at mannen var reis forteller hun:

« Da krigen brød ud, maatte han afsted og vildt begeistret er han over Montenegrinernes Tapperhed og Fædrelandskjærlighed. Han reiser paa sin Fod, med Skræppen paa Ryggen derfra til sin Ven kong Petter i Serbien og derfra til Athen, hvor han skal bringe Breve fra kong Haakon til kong Georg og hertugen af Sparta. »

Hva slags brev fra kong Haakon til kong Georg var det Gerda siktet til? Vanlige anbefalingsbrev var det neppe. Gerdas formulering kan ikke tolkes på annen måte enn at Angell reiste på oppdrag til Balkan som kong Haakons kurérbud. Det reiser to interessante spørsmål:

Hvorfor skulle kong Haakon av Norge sende personlige brev til kong Georg av Hellas? Og hvorfor skulle han i så fall velge Henrik Angell som kongelig kurér?

Det første spørsmålet er enkelt å svare på: Kong Georg var kong Haakons onkel, bror av den danske kongen, Frederik den VII . I likhet med sin nevø hadde han vokst opp under et annet navn, Vilhelm, og valgt til konge av et annet folk i voksen alder.

Det kan altså tenkes kong Haakon ville sende *onkel Willy*, som han kalte ham, noen personlige brev. Forholdet mellom dem var nært.

Men hvorfor skulle kong Haakon be om hjelp fra en norsk offiser og eventyrer som att på til skulle til fronten og risikere livet eller bli tatt av fienden? Det måtte da finnes enklere og sikrere måter å få fram den kongelige posten på?

Forklaringen er høyst sannsynlig Gerda. Som tidligere nevnt hadde hun i sin ungdom danset ved hoffet. Kong Haakon, eller prins Carl som han het den gangen, var kanskje i yngste laget til å føre henne gjennom de kongelige ballsaler, han var tross alt 16 år yngre. Men hun tilhørte kongefamiliens omgangskrets, og båndene til kongehuset var blitt ytterligere styrket gjennom kusinen Alexandra og Hannibal Sehested som var personlige omgangsvenner av kongefamilien.

De kongelige brevene har jeg ikke funnet, trolig innholdt de heller ikke noe politisk sprengstoff. Det viktigste med dem var at de skaffet Angell permisjon. Han fikk til og med tillatelse til å bringe med seg oberstuniformen og ta den på hvis han ble innvilget audiens hos noen av de kongelige bekjentskapene han hadde referert til i stipendsøknaden.

Og de er det ingen grunn til å betvile. Kongen av Montenegro var den samme som da han kom glidende inn i Cetinje på ski tyve år tilbake, Nikola I. .Den serbiske kongen, Petar I var gift med Nicolas datter. Også han hadde Angell blitt kjent med under skituren i 1893. I snøbakkene utenfor Cetinje hadde han lært prinsen å stokke ski og staver. Petar ble serbisk konge i 1903 og spilte en viktig rolle i forberedelsene til den krigen som var i full gang på Balkan da Angell omsider fikk reisetillatelsen.

Han reiste samme vei som forrige gang; med jernbane til Wien og Trieste og derfra med båt til Kotor der han ankom i slutten av oktober.

Rapportene han sendte hjem til Aftenposten og Berlingske Tidende var full av den samme begeistring for montenegrinene som tidligere. På kort tid hadde den montenegrinske hæren jaget tyrkerne ut fra de strategisk viktige Tarabosch-fjellene vest for Skadarsjøen. Det hadde kostet dyrt.

«*Montenegrinene ville tage Forterne med Storm, men Pigtraadhegn havde standset dem, og Maskingeværer bogstavelig talt mejet dem ned. Af 1600 mand som gik paa, blev 700 drebt eller saaret.*» kunne han fortelle.

Like fullt var det en taktikk som virket. Den tyrkiske øverstkommanderende, Eshad Pasha hadde kapitulert, veien mot Adriaterhavskysten lå åpen.

Fra slagmarken i Montenegro dro han videre til Beograd for å møte sin venn kong Petar I. Den serbiske kongen stilte generøst en jernbanevogn og en egen liasonoffiser til disposisjon for sin tidligere skilærer. Som første utenlandske korrespondent fikk Angell besøke slagmarken ved Kumanovo utenfor Skopje der tyrkerne like før var blitt påført et alvorlig nederlag. Angells rapport var full av beundring for serbernes fremgang. Men han forsto også at han befant seg i en kruttønne:

«*Alle Spørgsmaal her paa Balkan, det være sig i Albanien eller i Makedonien, er saa indfiltreret i hinanden, saa mange Nationer og Interesser berøres, at begynder man først at rive en Sten løs i den løst opførte Bygning, vil det hele falde sammen, - og Faldet vil bli stort*», advarte han.

Det var nettopp dette stormaktene fryktet. De presset derfor på for å få til en våpenhvile. I slutten av november ble partene innkalt til fredskonferanse i London.

Etter en snarvisitt nedenom Tessaloniki for å overlevere brevene fra kong Haakon til kong Georg vendte han hjemover. Han ankom Kristiania tidlig på nyåret og rakk såvidt å komme hit og holde foredraget *Kumanova*, før han dro videre til regimentet i Molde.

Det gikk som Angell hadde spådd, freden på Balkan ble kortvarig. Sommeren 1913 braket det løs igjen mellom de tidligere allierte Serbia og Bulgaria om kontrollen med Makedonia. I løpet av noen uker blusset kampene opp igjen på alle frontavsnitt. Heller ikke denne krigen ville han gå glipp av. Og også denne gangen kom han seg av sted. Noe forsinket riktignok, slik at han først ankom Beograd i januar 1914 etter at våpenglammet nok engang hadde stilnet.

Dette hastverket for å komme tilbake til slagmarken, bunnet i noe mer enn en faglig interesse for krig og krigføring. Det stakk dypere og forklaringen kan ikke søkes andre steder enn i hans indre psyke. Det var en blanding av angst for og samtidig draging mot døden. Det kan høres paradoksalt ut at en mann, som hadde valgt militær karriere, som hadde skrevet og talt så mye om krig og død, samtidig næret så dyp angst for den. Angsten var forankret i en dyp religiøs overbevisning om dommen som ventet i oppgjørets time. Det var dette som hadde brakt ham til fortvilelse som ung mann. Til tross for at han hadde avlagt en strålende eksamen ved Den militære høgskolen, var han fylt av angst for ikke å ha holdt mål på Dommens Dag. Det var den samme angsten som hadde ligget til grunn for det desperate tilbudet til Nansen om å stille sitt liv i pant for å bli med over Grønland. Den samme som lå til grunn for hans nesten sykelige beundring av offervilje og heltedød. Kun ved å ofre sitt liv for en større og edlere sak, ville han oppnå frelse og evig liv. Denne forestillingen var i ferd med å bli en fiks ide.

Inntrykkene fra dette møte med krigen gjorde han rede for i boken *Naar et lidet folk kjæmper for Livet. Serbiske soldaterfortællinger*, som han ga ut straks han var tilbake i Norge. Det var som det framgikk av tittelen, en bok med soldatintervjuer og historier fra slagmarken «skrevet for at vise, hvad et lidet og offervilligt Folk kan udrette, naar det staaer samlet til kamp for en national Ide.»

Boken tydet på at krig og død var i ferd med å gå ham til hode. Tittelen på et av kapitlene lød typisk nok: *Hvorledes en serbisk soldat dør*. Det var side opp og side ned med fortellinger om soldater som døde med åpen buk og smil om munnen for fedrelandet.

Samme år ga han også ut en annen bok. Den handlet også om krig, men var skrevet med mer distanse og faglig kompetanse: Det var *Syvårskrigen for den 17.mai 1807-14*, et praktverk med illustrasjoner av Andreas Bloch. Den fikk rosende omtaler og skulle i lang tid bli stående som selve standardverket om krigen med svenskene.

Noen måneder før verdenskrigen brøt ut samme høst, fikk han en ny beordring, denne gang til å overta kommandoen over Vestre Akershus regiment nr. II. Krigsutbruddet utløste verken overraskelse eller fortvilelse. For Angell var ikke dette et klassisk stormaktsoppgjør. Det var en åndskamp, en kamp mellom det gode og det onde. Sammen med Frankrike sto de som hadde lidd under Tysklands og dets alliertes jernhæl, sønderjyder, serbere og montengrinere. Derfor var han verken nedbrutt eller grepet av panikk da krigen var et faktum. Tvert om:

«Min mand rigtig lever nu og synes det er den interessanteste Tid han har oplevet. Han bare ønsker at han var med og jeg er forberedt paa at han en Dag drager til Frankrig,» skrev Gerda til Sehested i midten av november.

Det skulle gå nærmere tre og et halvt år før den dagen kom, og da var krigen på det nærmeste over. Det var blitt mars 1918 før han hadde regjeringens tillatelse til å studere et franske infanteriregiment i kamp. Men dette var bare et påskudd, målet med reisen var å verve seg og slåss i den franske armeen.

Sommeren 1917, hadde han innsett at Norge ikke ville gå inn i krigen på de alliertes side ikke, slik han hadde håpet. Han hadde derfor tatt kontakt med den franske militærattacheen i Kristiania for å be om hjelp til å verve seg som offiser til Fremmedlegionen. Militærattacheen kjente Angell godt fra tidligere, og lovet å hjelpe. Men det måtte foregå i alle hemmelighet. I en rapport til det franske krigsministeriet, ble det understreket at det ville være en stor propagandaseier om den respekterte og dyktige obersten gikk inn i den franske armeen. Problemet var at han ikke ville få en slik tillatelse fra den norske regjering pgr av nøytralitetspakten. Men obersten, som alltid hadde vært en sann venn av Frankrike, var villig til å ofre sin militære karriere. Han trengte bare hjelp til å få permisjon og reisepass, og dette kunne franske myndigheter hjelpe ham med ved å sende en invitasjon til den norske forsvarsledelsen. Så ble gjort, og planen lyktes.

En kan spørre seg om han var riktig vel bevart. Men som jeg har vært inne på tidligere, hadde han hele livet vært på leting etter en sak å ofre seg for. Når han ikke kunne dø for Nansen eller Norge, var Frankrike et godt alternativ.

«Jeg maa engang dø, og har intet imot at det sker i krig for mit land eller nu i denne krig for det jeg mener er ret ig riktigt. Jeg ved du synes at det er en saadan skrækkelig tanke at jeg skal bli dræpt, falde i krig. Men det er ikke saa ganske sikkert at det er saa slemt».

skrev han i et avskjedsbrev til sin søster.

Det tok ikke mange dager før han fikk føling med krigens realiteter. Regimentet han skulle følge, ble sendt til fronten ved Verdun. I boken *For Frankrikes ret og ære* gir han en usminket beskrivelse av møtet med skyttergravskrigen. Han hadde aldri lagt skjul på krigens grusomheter og lidelser, ja en kan snarere si han hadde trukket dem fram, ikke til vemmelse men til beundring. Denne gangen er det nærmest som man aner en avsky.

Men avskyen var ikke større enn at han sto fast på sin beslutning om å verve seg. I midten av juni ble han innrullert som løytnant i Fremmedlegionen etter å ha fullført offiserskurset på St.Cyr. Avskjeden fra det norske forsvaret fulgte umiddelbart.

Den siste broen var brent. Lønningen var stanset, karrieren over. Hans navn var strøket fra de militære rullene. Nå hadde han ingenting å vende tilbake til. Det bekymret han ikke; han skulle ikke tilbake. Han skulle dø på fransk jord. Trodde han.

Men så enkelt var det ikke. En ny hindring dukket nemlig opp: Fremmedlegionen mente han var for gammel til å ha kommandoen over soldater i strid, og plasserte ham i en reserveleir utenfor Lyon. Skulle alt være forgjeves? Nei, som en skjebnens tilfeldighet kom han over en annonse etter soldater med skierfaring. De skulle delta i en alliert militærekspedisjon til Nord-Russland for å demme opp for tyskernes fremstøt mot Murmansk-fronten gjennom Finland. Angell søkte og denne gangen talte kvalifikasjonene mer enn alderen. Han ankom Arkhangelsk omtrent samtidig med at freden senket seg på Kontinentet. Dermed skulle en tro at ekspedisjonen ble avblåst og troppene sendt hjem. Men den gang ei. Fra å delta i verdenskrigen ble de allierte styrkene viklet inn i borgerkrigen i Russland mellom de nye makthaverne, bolsjevikene, og de hvite.

En kan spørre seg hva Angell hadde her å gjøre, tusenvis av kilometer fra fransk jord. Her var ingen tyskere å slåss mot og den nye Sovjetstaten var ingen trussel mot Frankrike. Men ut av krigens aske hadde det vokst en ny fiende, bolsjevismen det også kunne være verdt å slåss mot. Meldingene om henrettelsen av Tsar-familien, massakrene på lokale bønder og opprørene i Europa, var nok til at han fant det meningsfylt til å fortsette som leiesoldat.

Oppgaven hans var lære soldatene å gå på ski. Samtidig meldte han seg til frivillige rekognoseringsoppdrag bak fiendens linjer. Den gamle løytnanten demonstrerte snart at han var i sitt rette element. Han utførte oppdragene til sine sjefers store tilfredshet og høstet utmerkelser og honnør. En dag troppet selveste øverstkommanderende, general Ironside, opp og festet det britiske militærkorset på hans bryst. Litt senere mottok han også det franske krigskorset for å ha ledet en rekognosering mot fiendens stillinger ved jernbanelinjen mellom Petrograd og Murmansk.

Under et rekognoseringsoppdrag i midten av februar 1919 ble han overrasket av storm og sterk kulde. Etter en ukes opphold bak fiendens linjer, uten sovepose og klær, kom han tilbake sterk forfrosset. Det fikk koldbrann, og fingre og tær måtte amputeres, til slutt hele den ene foten. Han ble sendt tilbake til Paris og lå et helt år til behandling på Val de Grace. I Frankrike ble han mottatt som helt. Han ble utnevnt til offiser av Æreslegionen og mottok krigskorset med rosett, den høyeste militære utmerkelse han kunne få som utenlandsk løytnant.

Den høye anseelsen blant franskmennene førte til at han ble trukket inn i planene til den norske ambassadøren i Paris, baron Fritz Wedel Jarlsberg, om å opprette et norsk koloniselskap i de franske besittelsene i Nord-Afrika. Wedel Jarlsberg, som hadde sørget for at Norge fikk suverenitet over Svalbard under fredsforhandlingene i Versailles, mente Norge burde skaffe seg en koloni, i det minste et eget koloniselskap i Afrika for å sikre landet tilgang til landbruksprodukter vi ikke kunne dyrke i Norge. Etter et møte hos statsminister Georg Clemensau fikk de konsesjonene de trengte, og selskapet Det store fransk-norske koloniselskap ble stiftet. Angell dro til Marokko for å forberede forretningsdriften, men på grunn av det økonomiske tilbakeslaget, rant koloniplanene ut i sand.

Han vendte hjem til Norge i 1920, som invalid og arbeidsløs. Noen åpning tilbake til forsvaret fantes ikke. Han måtte ut på foredragsturne igjen for føden. Men han oppdaget at foredragene om krig, offervilje og våpenære ikke hadde samme appell som før. Krigen hadde skapt et ideologisk tidsskille. Sannheten om skyttergravskrigen der millioner av unge menn hadde lidd og dødd nettopp for de ideer Angell hadde svermet for, skapte en motreaksjon i form av anti-militarisme, pasifisme og sosialisme.

Hans tid var omme, ikke bare mentalt, men også fysisk. Krigsskadene hadde svekket motstandskraften, høsten 1921 ble han smittet av spanskesyken og i januar 1922 døde han i hjemmet på Bygdøy.

Begravelsen ble en anledning for mange til å lufte bitterhet over den måten Angell var blitt behandlet på av forsvarsledelsen og regjeringen da han kom hjem fra krigen. Han burde blitt tilbudt å få sin stilling tilbake, mente de. Forsvarsledelsen forholdt seg taus. Da statuen av ham ble avduket av ham i Holmenkollen året etter, var kommanderende general til stede, men holdt ingen tale. Det kom ikke aktuelt å ta ham inn i varmen igjen.

Henrik Angell var barn av sin tid, men han gikk også på tvers av den. Han var en utpreget idealist som fulgte hjertet mer enn hjernen. Hans valg og standpunkter gjorde ham omstridt, også blant offiserskolleger.

For noen, som senere general Fleischer, var han et ideal. For andre var han kun en forskrudd krigsromantiker som tilhørte en tid som definitivt var forbi.

Det kan forstås. Men i iveren etter å ta oppgjør med strømninger og idealer som hadde ført til masseslakteriene på Øst- og Vestfronten, glemte man den innsatsen Henrik Angell gjorde for forsvarssaken, for skiidretten og målsaken. Hvis min biografi kan bidra til å rette opp noe av dette, så har ikke arbeidet vært forgjeves.

Tusen takk for oppmerksomheten.